

SPRAVILO LESA S POSEBNIM POUČENJEM NA PLAGIJI PO
POLJANSKI SORI OB KONCU 19. STOLETJA

Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, katerega 300-letnice smrti se spominjamo prav v tem letu, je bil eden prvih, ki nam je v svojih zapisih zapustil zgodovinske podatke o gozdovih, ki so v 17. stol. pokrivali deželo Kranjsko. V svojem legendarnem delu *Slava vojvodine Kranjske* nam v drugi knjigi spregovori o poraščenosti z gozdom, vrstah drevja, njegovi uporabi, predelavi, spravi, žagah ipd. Obstajajo pa še mnogo starejši zapisi o naših gozdovih, ki segajo tja v antično obdobje. Tedanji avtorji opisujejo Norik in sosednje pokrajine kot področja, bogata z gozdovi, ki so jih staroselci uporabljali predvsem za kurjavo, gradbeni material, na Krasu pa tudi za izdelovanje plovil.

Z razvojem rudarstva in železarstva od konca srednjega veka dalje je gozd še dodatno pridobil na pomenu, obenem pa je to pomenilo njegovo občutnejše izkoriščanje. Fužine na Gorenjskem so si bile blizu druga drugi (Bohinj, Jesenice, Javornik, Železniki, Kropa), kar je imelo za posledico množično izsekavanje bukve predvsem v gozdovih freisinških in brixenskih škofov.

Takšnemu stanju so botrovale tudi spremembe iz začetka 16. stol., ko je cesar Maksimilijan razglasil rudnike, rudna ležišča in visoki gozd za dvorni regal. Ferdinandov rudniški red iz leta 1553 je dopuščal rudnikom in fužinam pravico do uporabe gozdov v oddaljenosti pol milje, lahko tudi več. Na Selškem so šle razmere tako daleč, da so si fužinarji iz Železnikov lastili že skoro vse gozdove v Selški dolini, podobne razmere pa se z nastankom novih fužin na Poljanskem pojavijo tudi na tem ozemlju. Loškemu gospostvu je grozila vse večja nevarnost, da bo izgubilo oblast nad velikim delom svojih gozdov, zato je kljub veljavnim predpisom dovoljevalo rovtarsko kolonizacijo. Predpisi so namreč kolonizacijo v gozdovih, namenjenih za rudarske in železarske namene, prepovedovali, kar je seveda vodilo v ostre spore med gospostvom in fužinarji.

V 18. in 19. stol. so se rudnikom in fužinam pridružili še dodatni uporabniki gozda: steklarne, papirnice in železnica s svojimi potrebami po železniških pragovih.

Prvotno je bilo vsaj 90 % današnjega slovenskega ozemlja pokritega z gozdovi. Že omenjeni dejavniki, načrtna »rovtarska kolonizacija« in požigalniški sistem kmetovanja pa so povzročili, da se je delež gozda do zemljiške odveze leta 1848 spustil na borih 37 %. Danes uradna statistika govori o 51 % poraščenosti slovenskega ozemlja. Na ponoven porast gozdnatosti od druge polovice 19. stol. dalje so vplivale družbene in gospodarske spremembe, zlasti pa trgovina z lesom. Ta je zahtevala velike količine lesa, za kar pa je bilo potrebno umnejše gospodarjenje z gozdovi ter načrtno pogozdovanje planin in posek.

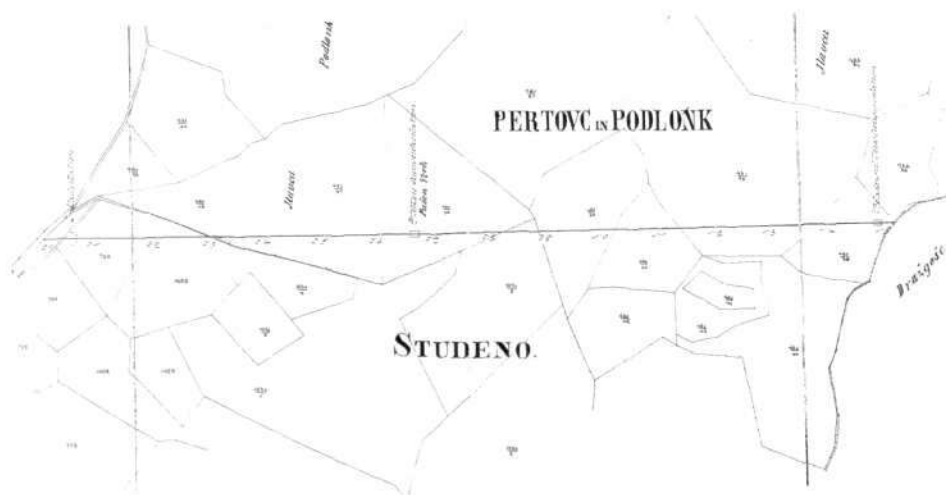
Trgovina z lesom je bila sicer znana že za časa Rimljanov, močno pa se je razmahnila šele od srede 19. stol. dalje, hkrati z razvojem prometnih sredstev. Zlasti odločilnega pomena pri tem je bila zgraditev železnice, ki je slovenske dežele povezala s Trstom in Reko. Obe mesti sta bili velika porabnika stavbnega in drugega lesa, poleg tega pa sta ga v velikih količinah pošiljali na bolj oddaljena tržišča. Les, ki so ga vozili naprodaj v Trst in na Reko, je prihajal predvsem iz prostranih notranjskih in kočevskih gozdov.

Drug način transporta se je odvijal po rečnih strugah Savinje, Save in Drave, v manjših količinah pa tudi po Soči, Savi Bohinjki, Krki, Ljubljani in celo po Poljanski Sori, kot bomo videli v nadaljevanju sestavka. Arhivski viri izpričujejo splavarjenje po Dravi že od 14. stol. dalje, po Savinji od 15. stol. naprej, še posebej intenzivno pa od 18. stol. dalje, ko se je odprlo hrvaško in srbsko tržišče, kamor so pošiljali les s Pohorja in Zgornje Savinjske doline.

Les je dejansko brez tržne vrednosti, če ga ne moremo spraviti do prometnih poti. Tam, kjer je to dopuščalo zemljišče, so v preteklosti posekane hlode vlačili z živino do voznih poti, kjer pa ta oblika transporta ni bila mogoča, so si pomagali z gradnjo talnih drč, lesenih (deloma vodnih) riž, gozdnih železnic in ponekod celo žižnic.

O rižah na Gorenjskem in Idrijskem govori že Valvasor. Riže so bili leseni žlebovi iz smrekovega in jelovega lesa, speljani čez skalovja in globoke jarke. Uporabne so bile predvsem v zimskem času, ko so jih polili z vodo, ki je na njih poledenela in omogočala hiter transport posekanega lesa v dolino. Na podoben način so delovale talne drče – žlebovi, napravljeni v zemlji. Ponekod na Gorenjskem so poznali še en način spravila lesa. S pomočjo lesenega jezusa so zajeli vodo v ozkih grapah, vanjo zmetali posekan les in drva in ko je bilo tega lesa dovolj, so dvignili zapornice pri jezusu, da je voda les odplavila v dolino. Opisani način transporta se je najbolj izpopolnil na Idrijskem in ga poznamo pod izrazom idrijske klavže.

Plavljenje lesa je bilo glede na stanje tedanjih cest marsikje nujnost. Ne samo da je omogočalo transport velikih količin lesa v razmeroma kratkem času, bilo je tudi poceni in ni zahtevalo veliko delovne sile. Plavili so

Načrt za Globočnikovo gozdno žičnico, 1903

predvsem ob koncu pomladi, ko so bila rečna korita bogata z vodo, včasih tudi jeseni. Najbolj primerne za plavljenje so bile specifično lažje vrste lesa, predvsem smreka in jelka.

Nekateri veleposestniki so za spravilo posekanega lesa do ceste, železnice ali žage uporabljali gozdne žičnice. Na Selškem naj omenim Globočnikovo na Jelovici, t. i. »bremz«.

Izkoriščanje gozdov, sečnja in spravilo lesa je urejala gozdna zakonodaja. Ta je bila v slovenskih deželah do 19. stol. zajeta v okvir raznih sprva rudniških in kasneje gozdnih redov. Vsaka dežela je imela svoje določbe in šele avstrijski gozdni zakon iz leta 1852 je prinesel enotne predpise, veljavne za vso habsburško monarhijo, in je pri nas ostal v uporabi vse do leta 1929.

Ker bo v nadaljevanju sestavka govor o plavljenju lesa po Poljanski Sori, se zaustavimo samo pri tistih členih, ki se nanašajo na to obliko spravila lesa. Vsakdo, ki je želel plaviti hlode ali drva ali napraviti plavilno napravo, je moral zato pridobiti dovoljenje, ki ga je za dobo treh let podeljevalo okrajno glavarstvo. Prosiliec je moral v prošnji zanj navesti, kdaj, kje in kakšno vrsto lesa želi plaviti oz. kje in zakaj želi napraviti plavilno napravo. Prošnji je sledil komisijski ogled trase plavljenja, katerega so se poleg članov komisije udeležili tudi mejaši ob reki in predstavniki občin, skozi katere naj bi plavljenje potekalo. Če je prosilec želel plaviti les v tekočem letu, se je komisija sestala v roku 14 dni, sicer pa v teku šestih tednov. Komisija je določala vrednost lesa, namenjenega plavljenju, višino stroškov plavljenja, odškodnino za uporabo plavilnih in branilnih naprav, višino škode in višino jamščine.

Zakon je dopuščal možnost, da bi več prosilcev želelo v istem terminu in po isti reki plaviti les. V takih primerih naj bi se prosilci med seboj sami dogovorili za vrstni red plavljenja. V primeru, ko ne bi našli skupnega jezika, bi časovni termin določilo okrajno glavarstvo. Če tudi to ni bilo mogoče, je smel plaviti tisti, ki je imel za plavljenje pripravljeno največjo količino lesa. In če tudi po tem kriteriju še niso našli enega samega prosilca, je smel prvi plaviti tisti z najdaljšim stažem plavljenja. V primerih, ko so bili vsi prosilci začetniki, je dobil dovoljenje najprej tisti, ki je plavil les na največji razdalji.

Isti vrstni red je veljal tudi v primerih, ko je več prosilcev želelo napraviti plavilno napravo na istem mestu. Koncesijo za izdelavo plavilne naprave so podelili le pod pogojem, da bo prosilec napravo proti odškodnini dopuščal v uporabo vsem, ki jim je glavarstvo plavljenje lesa dovolilo. Nove plavilne naprave niso smele ovirati že obstoječih. V primerih, ko bi postala plavilna naprava za lastnika neuporabna, je zakon predlagal prodajo, zakup ali demontažo.

Vsak lastnik lesa, namenjenega za plavljenje, je bil po zakonu dolžan bregove, poslopja (mlini, žage...) in vodne naprave (jezovi, nasipi...) zavarovati pred udarci plavajočega lesa. Škodo, ki je kljub temu nastala, je moral poravnati. Ni pa to veljalo za poškodbe, ki bi nastale, četudi se les ne bi plavil. Kot poročstvo za plačilo morebitne škode, je moral prosilec že pred začetkom plavljenja položiti določeno vsoto, katere višino je določilo okrajno glavarstvo. Če je škoda nastopila ob skupinskem plavljenju, so si lastniki lesa stroške, sorazmerno s količino lesa, razdelili.

Prav tako je moral lastnik ves les, namenjen za plavljenje, zaznamovati z znamenjem in o njegovi obliki seznaniti okrajno glavarstvo. Obliko znamenja so potem na krajevno običajen način razglasili v vseh tistih

občinah, skozi katere je plavljenje potekalo. Polen in kolov ni bilo treba zaznamovati, pač pa je bila zanje predpisana dolžina.

Konec plavljenja je bil lastnik lesa dolžan naznaniti okrajnemu glavarstvu, ki je nemudoma opozorilo mejaše, naj v roku 14 dni prijavijo morebitno škodo. Škode, ki je bila prijavljena po preteku te dobe, lastnik ni bil dolžan poravnati.

Zaustavimo se sedaj še pri že omenjenem plavljenju lesa po Poljanski Sori. Novembra 1894 se je na okrajnem glavarstvu v Kranju zglasil Luka Šmid, posestnik in lesni trgovec z Gašteja. Podal je prošnjo, da bi smel v teku naslednjih treh let za potrebe svoje žage plaviti po Poljanski Sori od 1500–2000 hlodov. Plavljenje bi potekalo od Stanonikovega mlina na Logu do Karlovškega predmestja v Škofji Loki. Okrajni glavar Gstettenhofer je z javnim razglasom 28. novembra 1894 pozval vse tiste, ki bi v omenjenem obdobju tudi želeli plaviti les po Poljanski Sori, naj se v roku šestih tednov od razglasitve zglasijo na okrajnem glavarstvu. Za razglasitev razglasa je zadolžil mestno županstvo v Škofji Loki in ga obenem zaprosil za seznam vseh lastnikov zemljišč, poslopij in vodnih naprav v tem delu Poljanske Sore. Razglas so razobesili na občinski oglasni deski in prebrali pred kapucinsko cerkvijo tri nedelje zapored – 2., 9. in 16. decembra. Iz ohranjenega gradiva je razvidno, da se je zoper nameravano plavljenje oglasil le Ivan Guzell.

Komisijški ogled je sledil 30. aprila 1895. Nanj so opozorili z razglasom, ki so ga prebrali pred kapucinsko cerkvijo in na trgu pred mestno hišo ter obesili na občinsko oglasno desko. Poleg članov komisije so se ga udeležili še predstavnik občine in vsi lastniki zemljišč, mlinov, žag in jezov na tem delu Sore. Vsakdo je komisijo počakal na svojem svetu oziroma pri svoji vodni napravi. Komisija je pričela z delom na Logu, kjer so bili hlodi zloženi, in se pomikala ob Sori navzdol proti Škofji Loki.

V dovoljenju, ki ga je Luka Šmid prejel sredi maja 1895, je okrajno glavarstvo postavilo pogoje, pod katerimi sme plavljenje potekati, in sicer:

1. *S splavilom ne sme pričeti, dokler pri okrajnem glavarstvu ne položi 300 gld. jamščine, namenjene za kritje morebitnih stroškov, ki bi nastali ob plavljenju.*

2. *S splavilom ne sme pričeti, dokler ne poskrbi za potrebno zaščito bregov, mostov in jezov.*

3. *Priskrbeti mora pet zanesljivih mož-plavcev, ki bodo skrbeli za nemoten potek plavljenja. Njihova imena mora sporočiti okrajnemu glavarstvu v Kranju.*

4. *Plavljenje lahko poteka vsako leto od maja do srede junija. Z navedbo tehtnih razlogov je možno ta rok tudi podaljšati.*

5. *Konec plavljenja mora takoj javiti okrajnemu glavarstvu, da bo le-to pozvalo stranke, naj vložijo morebitne odškodninske zahteve.*

6. *V kolikor bi bila jamščina delno ali v celoti izplačana za povračilo škode, mora primankljaj do 300 gld. poravnati pred vsakim pričetkom ponovnega plavljenja. Preje s plavljenjem ne sme pričeti.*

7. *V času izgradnje novega mostu v Podpurfelci mora plavljenje lesa odložiti.*

Nadrobnejša navodila so veljala za zaščito bregov, mostov in jezov. Bregove je bilo treba zavarovati povsod tam, kjer so že bili delno ali močno spodjedeni, ponekod celo usajeni. Na desnem bregu Poljanske Sore je nevarnost še večjih poškodb obrežja grozila na parceli Jožefa Mraka (parc.

št. 117, k. o. Staniše), v k. o. Zminec pa pod mlinom Jurija Mercine (parc. št. 1118), na parceli Martina Stanonika (parc. št. 876/1) in vzdolž parcel št. 602, 609 in 612. Levi breg je bil v k. o. Zminec spodjeden na parceli št. 1022 in vzdolž parcel št. 349, 357, 360, 380, 502 in 128 (tu je bil ponekod celo usajen), v k. o. Škofja Loka pa vzdolž parcel št. 287 in 246. Za zavarovanje bregov so služile v verigo zvezane plavajoče lesene zagozde. Te so uporabljali tudi za zaščito nasipov in opornih zidov ob deželni cesti, obenem pa so rabile tudi za zapiranje stranskih rečnih rokavov, kamor bi reka lahko odlagala posamezne kose hlodovine.

Poljansko Soro je bilo na omenjenem delu moč prečkati na več mestih. Mostovi pod naseljem Log, v Brodeh, Zmincu in Bodovljah so veljali za občinske, Šefertski most pa je bil zasebna last Valentina Čadeža. Ker bi plavajoči les naštete mostove ob butanju lahko preveč poškodoval, jih je moral Luka Šmid ustrezno zavarovati. Pri vsakem polju je bil dolžan proti smeri toka, od spredaj in z obeh strani, zabiti po en pilot debeline 15 cm. Te pilote so potem med seboj povezali v nekakšen opaž, ki je segal 60 cm nad srednji vodostaj. Prav tako je bilo potrebno zavarovati vmesne podpore lesenih mostov. Te so morale biti obite s plohi v vsej njihovi dolžini, z obeh strani (z izjemo obrežne strani polja, kjer se je opaž nahajal le z vodne strani) in do višine 60 cm nad srednjim vodostajem. Razmik med posameznimi plohi ni smel presegati 15 cm.

Z zaščito jezov g. Šmid ni imel toliko dela, saj je moral poskrbeti le za jez Jurija Mercine na parc. št. 201, k. o. Zminec. Da bi les neovirano plaval čez jez in da ga pri tem ne bi poškodoval, kot tudi ne kamnite kašte ob njem, je bil Luka Šmid dolžan pred obema objektoma napraviti plavajočo verigo iz med seboj povezanih lesenih zagozd. Dva plavca pa sta skrbela, da se plavajoči les pri jezu ne bi kopičil in povzročal zapore.

Opisani primer je samo detajl v pisani in bogati gospodarski zgodovini naših prednikov. Na žalost samo še spomin, ki vedno bolj blede. Sodobni načini transporta, moderna mehanizacija, posodobitve in izgradnja novih cest itd. so zapečatili usodo najrazličnejših, nekoč tako cvetočih dejavnosti, med katerimi je bilo tudi plavljenje. Ostanki žag, mlinov in drugih objektov ob vodah pa so neme priče dobe, ki se ne bo več povrnila.

Viri in literatura

- ZAL, enota Škofja Loka, fond Občina Škofja Loka do 1941, obrtne zadeve, t. e. 133;
- Gozdna postava, *Deželni zakonik in vladni list za avstrijsko cesarstvo*, 1. 1852, 2. del. str. 1060–1064;
- Vlado Valenčič, *Gozdarstvo, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, 1. del. str. 417–463;
- *Gozdarstvo, Enciklopedija Slovenije*, 3. del, str. 337–338 in 341.

Zusammenfassung

HOLZABFUHR MIT NACHDRUCK AUF DAS FLÖßEN AUF DEM FLUß POLJANSKA SORA ENDE DES 19. JAHRHUNDERTS

Der Beitrag besteht aus zwei Teilen. Im ersten Teil ist die Rede von der Bedeutung des Waldes, von Holzverbrauch, Holzabfuhr und Holzhandel, im zweiten Teil wird das Holzflößen auf dem Fluß Poljanska Sora dargestellt.

Anfangs wurde Holz nur als Baumaterial gebraucht, an der Wende des Mittelalters in die Neuzeit entstanden als Holzverbraucher Bergwerke und Eisenhütten, und im 18. und 19. Jh. noch Glashütten, Papiermühlen und Eisehnbahn. Der Holzabfuhr verlief bis zu den Transportwegen auf Riesen, Waldeisenbahnen, hie und da gab es schon Walddrachtseilbahnen. Der Transport verlief auch auf Straßen, Eisenbahnen und Flüssen, in den Archivquellen wird der Fluß Poljanska Sora erwähnt. Die Waldnutzung und der Holzabfuhr wurden durch das Waldgesetz aus dem Jahr 1852 geregelt.

Im Jahr 1894 bewarb sich um die Holzabfuhrerlaubnis auf dem Fluß Poljanska Sora Luka Šmid, der Grundbesitzer und Holzhändler aus Kranj. Seiner Bewerbung folgten eine Kommissionsbesichtigung der Abfuhrtrasse und eine Erlaubnis, in der die Bezirkshauptmannschaft bestimmte Bedingungen in Hinsicht auf Flußufer-, Dämme- und Brückenschutz stellte. Er konnte mit dem Holzabfuhr erst dann anfangen, als er allen verlangten Vorschriften genügt hatte.